

OD OSNUTKA RIMA DO RAZORENJA VEJA PREMA TITU LIVIJU

II

Bila su izabrana 3 vojnička tribuna konzulskih ovlaštenja: Mamerko Emilije, Lucije Kvinkcije i Lucije Julije. Sve je počelo od Fidene:

"In horum magistratu Fidenae, colonia Romana, ad Lartem Tolumnium, (Veientium regem) ac Veientes defecere. Maius additum defectioni scelus: Q. Fulcinius, Cloelium Tullum, Sp. Antium, L. Roscium, legatos Romanos, causam novi consilii quaerentes, iussu Tolumni interfecerunt."

"Za njihova je službovanja Fidena, rimska kolonija, otpala k Lartu Tolumniju, (vejskom kralju i k Vejenćanima. Otpadništvu je pridodan još veći zločin: na Tolumnijevu su zapovijed ubili rimske poslanike Kvinta Fulcinijsa, Kleilija Tula, Spurija Ancija i Lucija Roscija koji su pitali za uzroke nove politike." (Liv. 4, 17)

Kako je Fidena bila rimska kolonija, čudno bi bilo da su u nju, nakon otpadništva, poslali samo poslanstvo da se nenametljivo raspita o namjerama tamnošnjih stanovnika. Bilo bi logičnije da su poslali vojsku. Bolje je smatrati da su ovi poslanici otišli u same Veje i tamo bili ubijeni. Veji su, uostalom, začelnik rata, jer su oni, kao i ranije, potakli Fidenu da se odmetne. Prvi je otvoreni boj bio upravo s Tolumnijem, i Rimljani su odnijeli vrlo tešku pobjedu.

"Cum Veientibus Fidenatibusque, praeterquam finitimis populis, a causa etiam tam nefanda bellum exorsis, atrox dimicatio instabat. Itaque, ad curam summae rerum quietae plebe tribunisque eius, nihil controversiae fuit quin consules crearentur M. Geganius, Macerinus tertium et L. Sergius Fidenas, a bello, credo, quod deinde gessit, appellatus. Hic enim primus, cis Anienem, cum rege Veientium secundo proelio confligit, nec incruentam victoriam rettulit. Maior itaque dolor ex civibus amissis quam laetitia fuis hostibus fuit, et senatus, ut in trepidis rebus, dictatorem dicit Mam. Aemilium iussit."

"Predstojala je teška borba s Vejenćanima i Fidencima, s narodima koji su, uz to što su bili u neposrednoj blizini, još i tako bezbožnim činom započeli rat. Stoga, kako su puk i njegovi tribuni mirovali u odnosu na brigu oko vrhovnog zapovjedništva, nije bilo nikakva proturječenja da se konzulima izaberu Marko Geganijs Macerins treći put i Lucije Sergijs Fidenas, prozvan, vjerujem, po ratu što ga je zatim vodio. On se, naime, prvi sukobio s vejskim kraljem u sretnom boju s ove strane Aniena, no pobjeda što ju je odnio bila je vrlo krvava. Stoga je bila veća bol zbog izgubljenih građana nego li radost zbog raspršena neprijatelja, a senat je zapovjedio da se imenuje diktatorom Mamerko Emilije, kao u nemirnim prilikama." (Liv. 4, 17)

On je za zapovjednika konjice imenovao Lucija Kvinkcija Cincinata. Vojsci su pripojeni veterani, i tek tada je, uz novačenje, nadoknadjen broj poginulih u Sergijsjevoj pobjedi (isp. Liv. 4, 17). Možemo mirno posumnjati da se radilo o pobjedi. Na to navode veliki gubici, činjenica da je etrurska vojska ostala pod Rimom, odnosno s ove strane Aniena i nakon "pobjede" pro-

tivnika, i imenovanje diktatora. Dakako, rimski će pisac već pronaći dobru riječ da neriješenu borbu ili poraz pretvori u pobjedu.

Prvi se boj burne 437. g.p.n.e. vodio s rimske strane Aniena. Vejenčani i Fidenci su, dakle, došli potražiti Rimljane, a ne Rimljani njih. Smjelost je očito bila opravdana, jer je ishod bitke bio takav, da je Rim morao pribjeći sredstvu za krajnju opasnost: izboru diktatora. Tek je novačenje, poziv veterana i predaja zapovjedništva jednom čovjeku uspjela ukloniti Etrušćane s rimskog tla, ali ni pošto nekom sjajnom pobjedom.

"Cum potestas maior, tum vir quoque potestati par hostes ex agro Romano trans Anienem submovere; collesque inter Fidenas atque Anienem ceperunt, referentes castra, nec ante in campos digressi sunt, quam legiones Faliscorum auxilio venerunt. Tum demum castra Etruscorum pro moenibus Fidenae posita. Et dictator Romanus, haud procul inde, ad confluentes consedit in utriusque ripis amnis, qua sequi munimento poterat, vallo interposito. Postero die in aciem eduxit."

"Kako veća vojna sila, tako i njoj ravan zapovjednik, premjestili su neprijatelje s rimske zemlje na onu stranu Aniena; zauzeli su brežuljke između Fidene i Aniena povlačeći logor unazad i u polja nisu sišli prije no što su falističke legije došle u pomoć. Tada je napokon etruščanski logor utvrđen pod zidinama Fidene. Rimski je diktator zasjeo nedaleko odatle, na sastavcima i obalama obiju rijeka, podigavši nasip gdje je god mogao postaviti zaštitu. Sutradan je izveo vojsku u bitku." (Liv.4, 17)

Napadači su, dakle, bili Fidenci i Vejenčani, jer su se u prvoj bici nalazili na rimskom teritoriju. Kad se Rim, nakon neriješene bitke s velikim gubicima, odlučio da mobilizira pojačanja, Etruščani su se povukli na svoje područje da bi i oni dočekali pojačanja od Faliska. Logično je da su i oni imali velike gubitke. Rimljanin, dakako, objašnjava kukavičlukom i slabošću povlačenje i očekivanje pojačanja, a pogotovu zauzimanje strateških položaja na uzvisinama. Doista je zanimljiva razlika u interpretaciji u biti istih vojnih postupaka kod vlastite vojske i kod protivnika.

Nastavak događaja ovog rata opisan je dalje u C 18-20 četvrte knjige. Prelaskom preko Aniena Rimljani su preuzeli inicijativu. Livije navodi da se falističkim saveznicima žurilo i da su tražili otvorenu bitku, dok su Vejenčani i Fidenci smatrali da bi bilo bolje otežati. Kako su Rimljani izišli u bojni red, izveo je i Tolumnije Etruščane. Obje su vojske napredovale vrlo kolebljivo. Etruščani s namjerom da prihvate borbu samo ako budu doista morali, a Rimljani, kaže Livije, očekujući znak augura s rimskih zidina. Dobivši ga, navalili su prvi i lako razbili Etruščane, osim konjice s Tolumnijem na čelu - ona je razbijala Rimljane. Tek kad je vejskog kralja pogubio Aulo Kornelije Kos, došlo je do preokreta:

"Ita equitum quoque fusa acies, quae una fecerat anceps certamen. Dictator legionibus fugatis instat, et ad castra compulsos caedit. Fidenatium plurimi, locorum notitia, effugere in montes. Cossus, Tiberim cum equitatu transvectus, ex agro Veientano ingentem detulit praedam ad urbem."

"Tako je razbijen i konjanički odred zbog kojeg je jedino bitka bila obostrana. Diktator se natisnu za razbijenim legijama i pobije ih stjerane do logora. Većina je Fidenaca, poznajući predio, izmakla u brda. Kos snese iz vejenčanskog područja golem plijen do grada, prešavši Tiber s konjicom." (Liv. 4, 19)

Ovi odlomci dokazuju prije svega da je glavna sila suprotstavljena rimskoj bila vejska. Vejski kralj upravlja vojskom saveznika, on daje znak za borbu, njegovom su pogibijom Etruščani obezglavljeni. Tek poraz Vejenčana znači poraz saveznika, i Vejenčani će u prvi mah najteže osjetiti posljedice poraza - Rimljanima je stalo da im nanesu što više štete i tako ih smire na neko vrijeme. Jedna četa koju je Tolumnije bio poslao da obidje Rimljane i napadne ih s ledja, hametice je potučena. Ova ratna epizoda svršava trijumfom diktatora Mamerka Emilija. Prema Liviju, sve se to imalo zbiti 437. g. p.n.e.

Ima više elemenata koji govore i protiv te datacije, i protiv takva redosljeda događaja. Oni će postati još izrazitiji kad se bude govorilo o kraju ovog ratnog perioda, o g. 426. p.n.e. Ono što za sada najviše upada u oči nejasnoće su oko vojničkog tribuna Aula Kornelija Kosa, Tolumnijeva pobjednika. U knjizi 4. C 20. stoji da je on u trijumfu Mamerka Emilija nosio oružje skinuto s mrtvog protivničkog kralja i zatim ga kao spolia opima posvetio Jupitru Feretrijskom. U tom je hramu kasnije oružje vidio August i čitao natpis na njemu. Nevolja je u tome što je oružje protivničkog vojskovođe Jupitru Feretrijskom smio posvetiti samo rimski vojskovođa, dakako, pošto ga je sam zadobio u boju. To su tzv. spolia opima prima. Prvi je takav plijen posvetio još Romul, a drugi, eto, ovaj Aulo Kornelije Kos, samo očito ne g. 437. kad je bio vojni tribun, već kasnije, kad je doista obnašao konzulsku čast. Iz toga proizlazi i kasnija pogibija vejskog kralja.

I drugi je Kosov čin u ovoj bici problematičan. On se stavlja na čelo konjice i vodi je u pothvat na protivničko zemljište. To je doduše mogao učiniti i kao vojnički tribun, ali je sumnjivo što će u završnoj bici ovog perioda, g. 426. p.n.e., Aulo Kornelije Kos biti magister equitum pod istim diktatorom, Mamerkom Emilijem, u bici koja će se opet voditi pod zidinama Fidene. Očito je da su ovdje neki događaji antedatirati a drugi udvostručeni.

Slijedeće, 436. g. p.n.e., pod konzulima M. Kornelijem Maluginenskim i L. Papirijem Krasom, Rimljani su upadali na vejsko i faliskičko zemljište u pljačku, ali nigdje nisu naišli na oružani otpor. No isto tako nisu napadali gradove svojih protivnika. Livije to objašnjava pojavom kuge. Takvo se relativno mirovanje Rima nastavilo i g. 435. p.n.e., za konzulovanja Gaja Julija drugi put i Lucija Verginija. To je izazvalo Etruščane da krenu u napad:

"Pestilentior inde annus tantum vastitatis in urbe agrisque fecit, ut non modo, praedandi causa, quisquam ex agro Romano exiret, bellive inferendi memoria patribus aut plebi esset, sed ultro Fidenates, qui se primo aut montibus aut muris tenuerant, populabundi descenderent in agrum Romanum."

"Zatim je još kužnija godina ... tako opustošila grad i polja, da ne samo da nije nitko izlazio u pljačku s rimskog zemljišta, niti je patri-cijima i puku padalo na um da navijeste kakav rat, nego su čak Fidenci, koji su se u početku držali brda ili bedema, sišli u pljačku na rimsko zem-ljište." (Liv. 4, 21)

Fidencima je to tako dobro polazilo za rukom, da su dozvali i Ve-jenčane, obje su vojske prešle Anien po drugi put u ovom razdoblju i uta-borile se pred Kolinskim vratima. Konzuli su rasporedili vojsku po zidinama, izabran je diktator Aulo Servilije, zapovjednikom konjice imenuje Postuma Ebucija Helvu.

"Dictator omnes luce prima extra portam Collinam adesse iubet. Quibuscumque vires suppetebant ad arma ferenda, praesto fuere. Signa ex aerario prompta feruntur ad dictatorem. Quae cum agerentur, hostes in loca altiora concessere. Eo dictator agmine infesto subiit, nec procul Nomento, signis collatis, fudit Etruscas legiones; compulit inde in urbem Fidenas valloque circumdedit; sed neque scalis capi poterat urbs alta et munita, neque in obsidione vis ulla erat, quia frumentum non necessitati modo satis, sed copiae quoque abunde ex ante convecto sufficebat."

"Diktator zapovjedi da u osvit dana svi budu pred Kolinskim vrati-ma. Kome je god dostajalo snage za oružje, bio je tamo. Pripravljeni su bojni znaci doneseni diktatoru iz riznice. Dok se to obavljalo, neprijate-lji su zauzeti povišene položaje. Tamo je diktator došao s četom u bojnom poretku i pošto su se nedaleko Nomenta sukobili, raspršio je etruščanske legije. Stjerao ih je zatim u grad Fidenu i opkolio ga nasipom. No visoki i utvrđeni grad nije se mogao zauzeti niti ljestvama, niti je opsada imala ikakve snage, jer im je žita od ranije dopreme dostajalo ne samo za nuždu, već i za raskošno obilje." (Liv. 4, 22)

Diktator je zbog blizine Fidene i Rima poznao tamošnje prilike, te je dao kopati rov na jednoj strani grada. Sam je s ostatkom vojske na-padao drugu stranu i odvrćao pažnju branilaca od prave opasnosti. Tako je 435. g. p.n.e. Aulo Servilije zauzeo Fidenu.

Ovakvo zauzimanje Fidene neobično liči na kasniji pad Veja, što mu oduzima vjerojatnost. Livije povezuje s njime zajednički zahtjev Ve-jenčani i Faliska, upućen etrurskoj skupštini u svetištu Voltumne, da im se pomogne protiv Rima. To je u Rimu izazvalo silan strah, imenovan je diktator, utrošeno mnogo na ratnu opremu. No po trgovcima se saznalo da su Veji vrlo oštro odbijeni od ostale Etrurije. Odredjeno im je da rat, za-počet svojom voljom, sami privedu kraju. I pripomenuto je neka ne traže u nesreći pomoć onih, koje nisu zvali kad su se nadali sretnom ishodu. (Liv. 4, 24).

Uporno odbijanje Etruščana da pomognu Vejima objašnjava se mrž-njom već republikanskih gradova-država prema monarhističkom, moćnom i bogatom gradu. Takvo se objašnjenje primjenjuje i ovdje. Nesuglasje je u tome, što se općenito smatra, prema rimskim izvorima, pa i samom Liviju

(isp. Liv. 5,1), da su Veji od pogibije Tolumnija pa do g. 403. p.n.e. bili republika. Kako ovo traženje pomoći Livije datira u g. 434. p.n.e., proizlazi da je tada Tolumnije još bio živ, što bi se poklapalo i s kasnijom dotacijom konzulata njegova pobjednika, Aulo Kornelija Kosa. On nije bio konzul 437. g. p.n.e., u koju Livije smješta Tolumnijevu smrt, pa tada nije mogao posvetiti spolia opima Jupiteru Feretrijskom. Tek 9 godina kasnije, 428. g. p.n.e. Kos će biti konzul. Prema tome, 434. Veji su mogli biti odbijeni kao monarhija.

Isto će se ponoviti na prijelazu 434/433. g. p.n.e., kad će se Veji žaliti na rimsku opasnost u etrurskoj skupštini, ali im neće biti dodijeljena pomoć. Čak je zabranjeno sazivanje nove skupštine prije isteka jednogodišnjeg roka:

"Consilia ad movenda bella ... in Etruria ad fanum Voltumnae agitata. Ibi prolatae in annum res, decretoque cautum ne quod ante concilium fieret, nequiquam Veiente populo querente eandem, qua Fidenae deletae sint, imminere Veis fortunam."

"U Etruriji u svetištu Voltumne raspravljali su se ... planovi o pokretanju ratnih pohoda. Ondje je to pitanje odgodjeno za iduću godinu, i proglašom je zabranjeno da se bilo kakva skupština održi prije toga, premda se vejenčanski narod uzalud žalio da Vejima prijeti isti udes kojim je razorena Fidena." (Liv. 4, 25)

Uz realan podatak o skupštini i njenoj odluci dodana je žalba Vejenčana koja u prvom redu treba potvrditi isti postupak pri razorenju oba grada, legendarno zauzimanje rovom. Čini se, međutim, da zauzimanje Fidene 435. g. p.n.e., ukoliko se može smatrati stvarnim, nije urodilo baš razaranjem (isp. gore "Fidenae deletae").

Nakon sedmogodišnjeg perioda mirovanja, koje Livije objašnjava pojavom kuge i ispunja epizodama o unutrašnjem uredjenju Rima, obnavlja se, naime, ratno razdoblje. Fidenjani i Vejenčani stoje zajedno u uroti protiv Rima. To je g. 428. p.n.e. i konzuli su Aulo Kornelije Kos i Tit Kvinkcije Punjanin.

"Veientes in agrum Romanum excursiones fecerunt. Fama fuit quosdam ex Fidenatum iuventute participes eius populationis fuisse, cognitioque eius rei L. Sergio et Q. Servilio et Mam. Aemilio permissa. Quidam Ostiam relegati, quod, cur per eos dies a Fidenis afuissent, parum constabat. Colonorum aditus numerus, aegerque iis bello interemptorum adsignatus."

"Vejenčani su vršili oružane prodore na rimsko područje. Razglašilo se da su neki fidenski mladići sudjelovali u tom pustošenju, te je istraga o tome povjerena Luciju Sergiju, Kvintu Serviliju i Mamerku Emiliju. Neki su udaljeni u Ostiju, jer nije bilo dovoljno jasno zašto su onih dana odsustvovali iz Fidene. Broj kolona je povećan, i doznačena im je zemlja poginulih u ratu." (Liv. 4, 33)

Fidena je očito bila čvrsto u rimskim rukama. No ona je već ranije bila spominjana kao kolonija, i nije potrebno pretpostaviti razaranje da bi se objasnilo pravo Rima da svojom komisijom istražuje djelatnost fidenških gradjana. Očito je takodjer da Fidenom vlada proturimski duh. Ona nije podjarmljena, već se opasno bunila. Povećanje broja kolona uroditi će uskoro krvavim pokoljem, uzrokom sukoba kobnog po Fidenu.

Prema Vejima će se Rim okrenuti tek do godine, i to ne oružanim pohodom:

"Tunc quoque, ne confestim bellum indiceretur neve exercitus mitterentur religio obstitit; fetiales prius ad res repetendas censuere. Cum Veientibus nuper dimicatum ad Nomentum et Fidenas fuerat, indutiaeque inde, non pax facta, quarum et dies exierat et ante diem rebellaverant; missi tamen fetiales; nec eorum, cum more patrum iurati repeterent res, verba sunt audita."

"I tada se nagloj objavi rata i odašiljanju vojske suprotstavila obveza. S Vejenčanima je nedavno bilo borbe kod Nomenta i Fidene, a zatim je sklopljeno primirje, a ne mir, a i njemu je isticao rok i obnovili su rat prije isteka; pa ipak su poslani fecijali; no kad su, po drevnom običaju, pod zakletvom tražili zadovoljštinu, njihove riječi nisu slušali." (Liv. 4, 31)

Tako je Rim, smatrajući da je 428. g. povećanjem broja kolona smirio Fidenu, dozvolio sebi predah godine 427. p.n.e. Taj je predah ispunjen u Livija poslanstvom fecijala. Nakon negativnog vojskog ponašanja, koje se i očekivalo, u Rimu je proglašen rat, i za slijedeću su, 426. g. p.n.e. izabrana 4 pučka tribuna konzulskih ovlasti: Tit Kvinkcije Punjanin, Gaj Funijs, Marko Postumije i već poznati Aulo Kornelije Kos.

Kos je ostao u gradu, a ostala su trojica pošla pod Veje "documentoque fuere quam plurimum imperium bello inutile esset." - "i bili su primjerom kako je u ratu nekorisno više zapovjednika." (Liv. 4, 31). Vejenčani su ih tako porazili da je narod u Rimu tražio diktatora. Aulo Kornelije je u svojstvu konzula imenovao Mamerka Emilija, a ovaj je opet njega izabrao za zapovjednika konjice. Nalazimo, dakle, isti par koji se proslavio u bici s etrurskim kraljem Tolumnijem. Dok je Rim rješavao pitanja uprave, zbivalo se ovo:

"Veientes, re secunda elati, missis circum Etruriae populos legatis iactando tres duces Romanos a se uno proelio fusos, cum tamen nullam publici consilii societatem movissent, voluntarios undique ad spem praedae adsciverunt. Uni Fidenatum populo rebellare placuit; et tamquam nisi a scelere bellum ordiri nefas esset, sicut legatorum antea, ita tum novorum colonorum caede imbutis armis Veientibus sese coniungunt. Consultare inde principes duorum populorum, Veios an Fidenas sedem belli caperent. Fidenae visae opportuniore; itaque, trajecto Tiberi, Veientes Fidenas transulerunt bellum. Romae terror ingens erat. Accito exercitu a Veis eoque ipso a re male gesta perculso, castra locantur ante portam Collinam, et in muris armati dispositi, et iustitium in foro tabernaeque clusae, fiuntque omnia castris quam urbi similia."

"Vejenčani su, poneseni uspjehom, poslali Etrurijom glasnike, hvatajući se kako su u jednoj jedinoj bici razbili tri rimska vojskovođe. Iako time nisu nikoga potakli na službeno savezništvo, skupili su odasvud dobrovoljce nadom u plijen. Jedino se fidenskom narodu ushtjelo pobune; pa kao da bi bio grijeh započeti rat drugačije osim zločinom, pridruže ovaj put svoje oružje vejenčanskom natopljeno krvlju novih kolona, kao prije krvlju poslanika. Zatim su se prvaci oba naroda savjetovali, bi li za mjesto rata uzeli Veje ili Fidenu. Fidena im se učinila zgodnijom; tako su, prešavši Tiber, Vejenčani prenijeli rat u Fidenu. U Rimu je vladao silan strah. Pošto je od Veja dozvana vojska, i to ona utučena od poraza, pred Kolinskim je vratima postavljen logor, po zidinama su rasporedjeni oružanici, na forumu je zatvoren sud i prodavaonice, sve postade sličnije logoru, nego gradu." (Liv. 4, 31)

To je već drugi puta od 437. g.p.n.e. da Etruščani i Rimljani počinju sukob od Kolinskih vrata. Činjenica da su neprijatelji mogli birati gdje će voditi bitku dokazuje da u prethodnoj bici iste, 426. g.p.n.e. nije bilo baš "plus ignominie quam cladis acceptum" (Liv. 4, 31). Rimljani bi inače svakako radije predusreli protivnika, no da ga dočekuju pod vlastitim zidinama. Zanimljiv je i govor što ga Livije u ovom trenutku stavlja u usta diktatora:

"Tum trepidam civitatem, praeconibus per vicus dimissis, dictator ad contionem advocatam increpuit quod animos ex tam levibus momentis fortunae suspensos gererent, ut, ... Veientem hostem sexiens victum pertimescant, Fidenasque prope saepius captas quam oppugnatas. Eisdem et Romanos et hostes esse qui per tot saecula fuerint, eosdem animos, easdem corporis vires, eadem arma gerere; se quoque eundem dictatorem Mam. Aemilium esse qui antea Veientium Fidenatumque, adiunctis Faliscis, ad Nomentum exercitus fuderit, et magistrum equitum A. Cornelium eundem in acie fore, qui, tribunus militum, Larte Tolumnio, rege Veientium, in conspectu duorum exercitum occiso, spolia opima lovis Feretrii templo intulerit. Proinde memores secum triumphos, secum spolia, secum victoriam esse, cum hostibus scelus legatorum contra ius gentium interfectorum, caedem in pace Fidenatum colonorum, indutias ruptas, septimam infelicem defectionem arma caperent."

"Tada diktator, razaslavši ulicama glasnike, izgrdi uzdrhtali puk sazvan na skupštinu, što mu duh ovisi o tako neznatnim preokretima sreće, da ... se boji šest puta pobijedjenih neprijatelja Vejenčana i Fidene, koju su gotovo češće zauzimali no što su je napadali. Isti su i Rimljani i neprijatelji kakvi su bili kroz toliko stoljeća, ista im je srčanost, ista tjelesna snaga, isto oružje nose. I on je sam isti onaj diktator Mamerko Emilije koji je ranije kod Nomenta razbio vejenčansku i fidensku vojsku, i to kad su s njima bili i Faliski. I zapovjednik konjice, Aulo Kornelije, bit će isti onakav u boju, kao kad je unio u hram Jupitra Feretrijskog spolia

opima, pogubivši kao vojnički tribun na očigled obiju vojski Larta Tolumnija, vejskog kralja. Stoga neka uzmu oružje, misleći na to da su na njihovoj strani trijumfi, plijen, pobjeda, a na neprijateljskoj zločin ubojstva poslanika protiv međunarodnog prava, pokolj fidenskih kolona za vrijeme mira, prekid primirja i sedmo nesretno otpadništvo." (Liv. 4, 32)

Livije do ovog trenutka broji sedam sukoba s Vejima. Ako pobrojimo sve dosad spomenute, vidjet ćemo da ostaje dosljedan, te događaje 437 - 434 .g.p.n.e. gleda odvojeno od događaja koji počinju 428. g.p.n.e., a svršit će se slijedećom bitkom. Pri tome obuhvaća baš sve što je spomenuo još od Romula. Drugo što se iz ovog govora vidi jest da Livije, kako pazi na ono što je sam iznio, tako poštuje i navode izvora koje preuzima, mada se i njemu samom čine nesredjenim. Raspravljajući, naime, o Kosovim spolia opima u C. 20. četvrte knjige, bio je sam kazao da je vjerojatnije da je Aulo Kornelije bio konzul, nego vojnički tribun, kad je pogubio Tolumnija. Sada, međutim, opet govori o njemu kao o vojničkom tribunu.

Treće, i najvažnije, jedna je dosta neobična greška za tako oprezna pisca. Mamerko Emilije je, naime, kao diktator pobijedio zajedničku vojsku Vejenčana, Fidenaca i Faliska, ali pred Fidenom, a ne kod Nomenta. Pobjednik kod Nomenta, i to samo nad Vejenčanima i Fidencima, bio je Aulo Servilije. Nakon te pobjede on je bio rovom zauzeo Fidenu. Prvi se podatak odnosi na g. 437, a drugi na 435. p.n.e. Prema tome, od 437. g. do sada imamo dvije rimske pobjede nad Vejima i njihovim saveznicima, obje su uslijedile pošto su Etruščani došli pod sam Rim, druga je odnesena nakon sukoba pred Kolinskim vratima, kao što će biti i treća, o kojoj će sada biti govora. Ta druga donijela je i zauzeće Fidene rovom, bar po predaji. Upravo Aulo Servilija, za kojega je najprije rečeno da je tu pobjedu odnio i poveo osvajanje, zamjenjuje sada Livije s Mamerkom Emilijem, i to u trenutku kad ovaj kreće, opet od Kolinskih vrata, u borbu s neprijateljem i zauzet će Fidenu. Ovog puta bit će to njezin posljednji pad.

Nalazimo vrlo opširan opis bitke, koja se imala odigrati 426. g. p.n.e. Mamerko je najprije bio prešao Tiber na neprijateljsku stranu. Zatim je poslao jedan odred neprijatelju za ledja, a sam krenuo u borbu. U dva su navrata on i njegov zapovjednik konjice Aulo Kornelije morali ohrabrivati svoje vojnike, ustrašene očajničkom hrabrošću protivnika. Konačan preokret u korist Rimljana donijela je četa koja je na Etruščane navalila s ledja. Sam Mamerko je vodio odred koji je upao u neprijateljski logor pod gradom, dok se dio njegovih vojnika zajedno s bjeguncima našao u Fideni i sa zidina dao znak da je grad osvojen. Diktator je na to poveo vojnike u grad, gdje je pokolj trajao sve dok se neprijatelji nisu počeli predavati moleći za goli život. Nakon toga, vojnici su krenuli u pljačku grada i logora. Vejenčani koji nisu tražili spas u gradu, skakali su u Tiber. Samo ih mali se dio spasio. Gradjani Fidene bili su sutradan prodavani kao robovi ili podijeljeni vojnicima kao nagrada. Zatim se diktator u trijumfu vratio

u Rim s vojskom opterećenom bogatim plijenom, te položio magistraturu. Ovi su događaji opisani u C. 22-24. četvrte knjige. Koliko je konačan pad Fidene bio značajan za Rim i kako je ova pobjeda postala legendarna, pokazuje Livije donoseći, i sam u sumnji, podatak analista, da se ovom prilikom vodila i bitka brodovima na rijeci.

U ovom su razdoblju ponajprije rimski izvori vrlo nesredjeni. Ono počinje 437. a završava 426. g.p.n.e., i Livije ga dijeli na dva ratna perioda sa stankom od sedam godina u sedini. Medjutim, i u prvom i u drugom dijelu javlja se po jedno zauzeće Fidene, pomiješano s elementima legende. U prvom slučaju (435. g.) to je zauzimanje grada rovom, u drugom riječna bitka (426. g.). Obje se bitke spominju kao vrlo nesretne po Fidenu. O prvom zauzeću podaci su šturi, ali se ipak govori o razaranju grada. O drugom zauzeću podataka ima znatno više i vrlo su stvarni. Vojskovodje oba pothvata u izvorima se, kako smo vidjeli, miješaju. Javlja se problem Aula Kornelija Kosa, koji je bio konzul u Livijevu drugom bojnem razdoblju, ali je spolia opima, po njemu, prinio Jupiteru Feretrijskom u prvom razdoblju, što nije moguće. Na to se nadovezuje problem pogibiye vejskog kralja. Po Liviju, on je imao poginuti u prvom razdoblju, no znamo da je iza Tolumnija njegov grad postao republikom. U pauzi između dva rata, medjutim, ostali Etruščani postupaju s Vejima kao s monarhijom. Prema tome, Tolumnije je poginuo u drugom ratnom razdoblju, i to na njegovu kraju. Time se objašnjava i to zašto o hipotetskom medjuprimirju s Vejima nema odviše podataka, dok će se u C. 35. četvrte knjige jasno reći da su Veji tražili i dobili mir, i to na 20 godina, dok je istovremeno Ekvima mir dan samo na tri godine. Očito je da se Rim spremio prvo obračunati s Ekvima. Ovih 11 ratnih godina moramo shvatiti kao znatno kraće ratno razdoblje i smjestiti sve borbe u njegov drugi dio. Dva zauzimanja Fidene koja su pošla od kolinskih vrata valja spojiti u jedno, a pogibiju Tolumnija smjestiti u zadnju, odlučnu bitku, jer tek tada Veji, ostavši bez vodje, traže primirje. Takodjer valja u jedno spojiti početno ubojstvo poslanika i kasnije ponašanje prema fecijalima, te pokolj kolona. Treba zamisliti da je vejski kralj prvi potakao Fidence na ubojstvo kolona. Rim je zatim poslao njemu u Veje, kao začetniku zločina, poslanike. Jer Fidena je bila službeno odavna rimska kolonija i u nju Rim u slučaju bune ne bi slao poslanstvo da se raspituje o nekim "uzrocima nove politike", već kaznenu ekspediciju. Prema tome, poslanici su ubijeni u Vejima. I onako se jasno kaže više puta da je to ubojstvo izvršeno na Tolumnijevu zapovijed. Takodjer treba smatrati da se ne radi o jednom običnom poslanstvu u prvom dijelu rata, a o drugom, svećeničkom, u drugom dijelu. Kako u oba slučaja postupak prema poslanstvu dovodi do rata, valja misliti da je u pitanju samo jedan događaj.

Dvadesetgodišnji mir poslije ovog burnog i očito konfuznog perioda poštivat će obje strane. Rimljani su zauzeti na drugim stranama, a Veji su ozbiljno uzdrmani. Napokon, izgubili su Fidenu zbog koje su u više mahova i pokretali borbu, a doživjeli su i promjene u društvenom poretku. U Ri-

mu se sredjuju i pitanja nastala u posljednjim borbama s Vejima. Pozvani su na red tribuni koji su skrivili poraz pod Vejima 426. g. p.n.e. Vode se borbe s Volščanima i Ekvima, a čim je sigurnost na toj strani postignuta, započinje konačni obračun sa starim protivnikom. Prije isteka sklopljenog mira, g. 407.p.n.e., za diktature Publija Kornelija

"... quia tempus indutiarum cum Veienti populo exierat, per legatos fetialesque res repeti coeptae. Quibus venientibus ad finem legatio Veientium obvia fuit. Petiere ne, priusquam ipsi senatum Romanum adissent, Veios iretur. A senatu impetratum, quia discordia intestina laborarent Veientes, ne res ab iis repeterentur; tantum a fuit ut ex incommodo alieno sua occasio peteretur! At in Volscis accepta clades, amisso Verrugine praesidio."

"... kako je vrijeme primirja s vejenčanskim narodom isteklo, stala se po legatima i fecijalima tražiti zadovoljština. Kad su došli do granice, ususret im je naišlo vejsko poslanstvo. Tražilo je da se ne ide u Veje, dok ono ne dodje do rimskog senata. Od senata se isposlovalo da se od Vejenčana ne traži zadovoljština, jer pate zbog unutrašnje nesloge. Tako su daleko bili od traženja koristi za sebe u tuđoj nevolji! U zemlji Volščana pretrpljen je poraz, pošto je izgubljena posada Veruge." (Liv. 4, 58)

Premda bi se u ovom odlomku prije svega trebalo odražavati rimsko poštivanje primirja, kao i plemenitost prema neprijatelju u nevolji, očito je da su dva posve druga razloga spriječila napad Rima na Veje prije zakonskog isteka primirja. Prvi i glavni je nenadani poraz kod Volščana, a drugi je taj što ih je vejsko poslanstvo uspjelo uvjeriti da su Veji za sada bezopasni. Čini se da je Vejima trebalo kratko odgadjanje napada, jer već dogodine, dakle 406.p.n.e. Vejenčani vrlo bahato postupaju prema rimskim poslanicima:

"Insequenti anno, P. et Cn. Corneliis Cossis, Num. Fabio Ambusto, L. Valerio Potito tribunis militum consulari potestate, Veiens bellum motum ob superbum responsum Veientis senatus qui, legatis repetentibus res, ni facessero propere ex urbe finibusque, daturos quod Lars Tolumnius dedisset responderi iussit."

"Sljedeće godine bili su vojnički tribuni konzulskih ovlasti Publije i Gnej Korneliji Kosi, Numerije Fabije Ambusto, Lucije Valerije Potit. Pokrenut je rat s Vejima zbog oholog odgovora vejenčanskog senata, koji je zapovjedio da se legatima koji su tražili zadovoljštinu odgovori da će im dati što i Lart Tolumnije, ako se smjesta ne izgube iz grada i zemlje." (Liv. 4,58)

Ovo bi moglo biti i potvrda da se ubojstvo poslanika iz prošlog rata smjesti u Veje, a ne u Fidenu. Također se čini da odgovor Veja u tom trenutku nije posve nerazumno drzak, jer je sada Rim taj koji nije oduševljen ulaskom u novi rat:

"Quod ubi primum promulgatum est, fremere iuventus nondum debellatum cum Volscis esse; modo duo praesidia occisione occisa, et cum periculo retineri; nullum annum esse quo non acie dimicetur; et, tamquam

paenitaet laboris, novum bellum cum finitimo populo et potentissimo parari, qui omnem Etruriam sit concitaturus."

"Čim je to objavljeno, mladež zagraja da još nije svršen rat s Volščanima; netom su pobijene dvije posade, položaj se održava uz krajnju opasnost; niti jedna godina ne prolazi bez otvorena boja; a priprema se rat sa susjednim i vrlo moćnim narodom koji će uzburkati čitavu Etruriju, kao da ne dostaje napora." (Liv.4, 58)

I doista, tek nakon zauzeća volščanskog Anksura i reforme po kojoj su rimski građani prvi put sudjelovali u plaćanju vojske, Rim je odlučio navijestiti rat Vejima. Prema tome, vrlo značajna promjena od dobrovoljačke vojske koja može računati samo na prihod od pljačke, a kreće na vlastiti trošak, u redovno plaćanu vojsku, bila je uvjet da Rim uzmogne obračunati s tako snažnim protivnikom kao što su bili Veji. Još 406. g.p.n.e. odveli su vojnički tribuni vojsku pod Veje. Šest novih vojnih tribuna konzulskih ovlaštenja prvi su, 405. g.p.n.e., opsjeli Veje. 404. g. česta je tema vijećanja u svetištu Voltumne bila treba li da svi zajednički zaštite Veje, no rezultata nije bilo. Te je godine opsada oslabila, jer je dio vojske otišao u obnovljeni rat s Volščanima. Ovog puta odsustvo etrurske pomoći može se pravdati pojavom nove opasnosti - Gala. 403. g.p.n.e. Volščani gube i drugi grad, Artenu. Zatišje na toj strani znači obnovu rata pod Vejima, pa tako četvrta Livijeva knjiga svršava nagovještajem odlučnog sukoba, a u istom tonu započinje i peta knjiga:

"Pace alibi parta, Romani Veique in armis erant tanta ira odioque, ut victis finem adesse appareret."

"Pošto je drugdje pribavljen mir, Veji i Rim su se digli na oružje s toliko srdžbe i mržnje, da je bilo jasno da se pobijedjenima bliži kraj." (Liv. 5, 1)

U oba su grada održane skupštine u vezi s ratnim stanjem. Rimljani su povećali broj vojnih tribuna s četiri na osam, a Vejenčani su izabrali kralja jer im je dotuzio godišnji izbor činovnika.

"Offendit ea res popularum Etruriae animos, non maiore odio regni quam ipsius regis. Gravis iam is antea genti fuerat opibus superbiaque, quia sollemnia ludorum, quos intermitteri nefas est, violenter diremisset, cum ob iram repulsae, quod suffragio duodecim popularum alius sacerdos ei praelatus esset, artifices, quorum magna pars ipsius servi erant, ex medio ludicro repente abduxit. Gens itaque ante omnes religionibus dedita religionibus, quod excelleret arte colendi eas, auxilium Veientibus negandum, donec sub rege essent, decrevit."

"Taj je postupak povrijedio dušu etrurskih naroda, jednako iz mržnje prema kraljevstvu, kao i prema samom kralju. On je već ranije bio nesnošan narodu zbog bogatstva i oholosti. Kad mu je, naime, izborom dvanaest naroda kao svećenik pretpostavljen drugi čovjek, grubo je presjekao svečane igre koje je grijeh prekidati, odvevši usred predstave umjetnike koji su većinom bili njegovi vlastiti robovi. Narod koji je iznad svih ostalih sklon vjerskim pravilima jer se i ističe njihovim štovanjem, odlučio je stoga da odbije pomoć Vejenčanima dok budu pod vlašću kralja." (Liv.5, 1)

Čini se da se radilo o vrhovnom svećeništvu cijele konfederacije. U tom slučaju, nije na izboru izgubio samo pojedinac kojem na žalost ne znamo ime, već i grad čiji je on bio predstavnik. Bogati su Veji bez sumnje zauzimali i željeli učvrstiti prvenstvo među lukumonijama, a ove su se oprle. Tako se njihovo mirovanje u ovim odlučnim trenucima ne može objašnjavati isključivo opasnošću od Gala, mržnjom prema drugačijem društvenom uređenju ili vjerskim razlozima i osobnom mržnjom. Bitan udio u takvu držanju ima želja da Rim i Veji iscrpu jedni druge i olakšaju Etruriji čuvanje pojedinačnih sloboda. Možda su čak Rim smatrali manje opasnim od Veja, jer im je opasnost od njih bila dobro poznata, a Rim ih još nije neposredno ugrožavao.

Usprkos tako povoljnim vijestima, Rimljani su pod Vejima načinili dvostruku utvrdu da bi, u slučaju potrebe, bili osigurani ne samo prema opsjednutom gradu, već i prema Etruriji. Poduzete su i druge gradnje:

"Cum spes maior imperatoribus Romanis in obsidione fuit quam in oppugnatione esset, hibernacula etiam, res nova militi Romano, aedificari coepta, consiliumque erat hiemando continuare bellum."

"Kako su rimski vojskovođe imali više izgleda u opsadi no što bi ih imali u napadu, počela su se čak graditi zimovališta, novina za rimske vojnike. Bilo je odlučeno da zimujućim nastavim rat." (Liv. 5,2)

To je već treća novost uvedena za borbi s Vejima. Uostalom izazvala je silne rasprave u Rimu i naišla na neodobranje, jer je vojska bila sastavljena od samih građana, koji sada ni zimi više neće dolaziti kući. U govoru što ga Livije pripisuje Apiju Klaudiju, jedinom od osam vojnih tribuna koji je ostao u Rimu, nižu se razlozi za nove postupke:

"Decem quondam annos urbs oppugnata est ob unam mulierem, ab universa Graecia, quam procul domo! quot terras, quot maria distans! Nos intra vicesimum lapidem, in conspectu prope urbis nostrae, annuam oppugnationem perferre piget. Scilicet quia levis causa est, nec satis quicquam iusti doloris est, quod nos ad perseverandum stimulet! Septiens rebellarunt; in pace numquam fida fuerunt; agros nostros miliens depopulati sunt; Fidenates deficere a nobis coegerunt; colonos nostros ibi interfecerunt; auctores fuere contra ius caedis impiae legatorum nostrorum; Etruriam omnem adversus nos concitare voluerunt, hodieque id moliuntur; res repetentes legatos nostros haud procul a fuit quid violarent."

"Nekoć je cijela Grčka zbog jedne žene deset godina opsjedala grad, a kako daleko od kuće, koliko zemalja i koliko mora! Nama je pak mrsko izdržati jednogodišnju opsadu bliže od dvadesetog miljokaza, gotovo na dohledu vlastita grada. To je, dakako, zbog toga što je uzrok odveć neznan, i niti u jednome nema dovoljno pravedna gnjeva, koji bi nas poticao da ustrajemo! Sedam su puta započeli rat, nikad nisu vjerno poštivali mir, tisuću su puta opustošili naša polja, prisilili su Fidence da otpadnu od nas, pobili su tamo naše kolone, tvorci su bezbožnog pokolja naših poslanika protiv svakog prava, htjeli su na nas dići cijelu Etruriju, a i danas to snuju, nije dugo tome što su uvrijedili naše poslanike koji su tražili zadovoljštinu." (Liv. 5,4)

Ovdje se prvi put javlja paralela s trojanskim ratom, koju su očito podvlačili i Livijevi izvori. Nju će još naglasiti legendarno desetgodišnje opsjedanje Veja.

Broj od sedam dosadašnjih okršaja s Vejima odgovara ranije spomenutom broju, pa je očito da je Livije tijekom pisanja pažljivo motrio na vlastite podatke. To više upada u oči redosljed kojim se ubojstvo kolona stavlja prije ubojstva poslanika, što odgovara iznesenim pretpostavkama o početku protekle serije sukoba. Dobivamo nadalje podatke o tome, što su zapravo Rimljani načinili pod Vejima:

"Vallum fossamque, ingentis utramque rem operis per tantum spatii duxerunt; castella primo pauca, postea, exercitu aucto, creberrima fecerunt; munitiones non in urbem modo, sed in Etruriam etiam spectantes, si qua auxilia inde veniant, opposuere; quid turres, quid vineas testudinesque et alium oppugnandarum urbium apparatus loquar."

"Proveli su velikim prostorom nasip i jarak, i jedno i drugo uz veliki trud; načinili su najprije malo kula, a poslije, kad se vojska povećala, i na manjem razmaku; utvrde nisu postavili samo prema gradu, već i prema Etruriji, ako naiđe odande kakva pomoć; što da spominjem pokretne tornjeve, zaštitne krovove, kornjače i drugu opremu za napadanje gradova?" (Liv. 5,5)

Govor je održan još 403.g.p.n.e., pa je iz toga očito kojom su brzinom vršeni ovi radovi, i kako su ozbiljno Rimljani naumili Vejima doći glave. U ovoj se glavi spominje da su Vejenčani utvrdili smrtnu kaznu za svakoga tko bi se protivio otporu, i oda je se priznanje njihovoj hrabrosti i ustrajnosti. Ta je pohvala ujedno i uvod u po Rimljane neslavnu epizodu, koja se odigrala iste 403. g.p.n.e.

Kad je nasip već bio stigao do zidina i trebalo je upotrijebiti zaštitne krovove, Vejenčani su provalili iz grada, zapalili i nasip i ratne sprave, a Rimljani su pogibali i od vatre i od oružja. Reakcija u Rimu bila je prijavljivanje konjanika s vlastitim konjima, dobrovoljaca kao što su bili i mnogi pučani koji su se javili u pješadiju. I tim je dobrovoljcima dodijeljena plaća kao i vojsci koja se već nalazila pod Vejima. Služenje na vlastitom konju već je četvrta novina koja se javlja u rimskoj vojsci za vrijeme borbe s Vejima. (isp.Liv.5,7). Kad je dobrovoljačka vojska došla pod opsjednuti grad, obnovljeni su spaljeni radovi.

402.g.p.n.e. Rim ima nevolja s Volčšanima u Anksuru. Novi vojni tribuni pod Vejima provode vrijeme u međusobnim zadjevicama, što će Rimu pribaviti nov poraz. Pojavila se falistička vojska, naišla na logor s one strane gdje je tribun bio Marko Sergije, i izazvala silan strah, jer su Rimljani pomislili da dolazi vojska cijele Etrurije. U opisu ovih događaja (C 8) Livije postaje izuzetno proturječan. Prvo navodi da su stigle vojske Kapene i Faliska, a Kapena je faliskički grad. Kaže zatim da su Veji sklopili savez s Faliskima, pa nastavlja da su pri njihovu dolasku mislili da dolazi vojska cijele Etrurije, i zato su tako žestoko napali na Rimljane. To je vrlo nelogično. Sve te greške Livije čini želeći opravdati teški poraz. Sergiju koji se našao između dvije vatre, iz osobne mržnje nije u pomoć pritekao tribun Verginije iz većeg lo-

gora. Sergije se održavao dok je mogao, a zatim je dio njegovih vojnika prebjegao u veliki logor, a drugi je dio s njime na čelu umakao prema Rimu. Tamo je optužio Verginija, koji je pozvan iz logora. Podaci o bici tu se predaju. Susrest ćemo ih kasnije u posrednu obliku:

"*Primores patrum, sive culpa, sive infelicitate imperatorum tam ignominiosa clades accepta esset, censuere non expectandum iustum tempus comitiorum, sed extemplo novos tribunos militum creandos esse qui kal. Octobris magistratum acciperent.*"

"Senatski su prvaci odlučili da se ne smije čekati vrijeme utvrđeno za izborne skupštine, nego treba odmah izabrati nove vojničke tribune koji će nastupiti na dužnost na oktobarske kalende, bez obzira na to, je li tako sraman poraz pretrpljen greškom ili zlom srećom zapovjednika." (Liv. 5,9)

U C. 11. spominju se najprije oni koji su u žalosti zbog poraza kod Veja i kojima su kuće u tuzi zbog gubitka djece, braće, rodjaka i bližnjih. Kaže se zatim:

"*Illos repeterent animos Quirites, quos recenti clade accepta habuissent, cum fuga ac pavore trepidum, plenum vulnerum incidentem portis exercitum viderint, non fortunam aut quemquam deorum, sed hos duces accusantem.*"

"Neka se građani sjete kako su se osjećali nakon nedavnog poraza, kad su ugledali kako na vrata upada vojska prekrivena ranama, dršćući od straha i bijega, i ne optužujući udes ili bilo kojeg boga, već vlastite vojskovođe." (Liv. 5, 11)

Sudeći po ovome i po sudjenju nesretnim tribunima, nije se nipošto radilo samo o gubitku jednog manjeg logora, iz kojeg bi se, kako se u početku činilo, spasio velik dio posade. Da li je poraz 402. bio izazvan neslogom tribuna ili je na njih svaljena krivnja da bi se opravdala nevolja, nije jasno. Na ovu posljednju mogućnost navodi citirana formulacija iz C.9.

Novi tribuni za 401. g.p.n.e. imali su burno službovanje. Vode se borbe pod Vejima, Kapenom, Falerijima, kod Volščana zbog Anksura. Neprilika ima i s plaćanjem i novačenjem vojske. Najvažnije što saznajemo o Vejima za tu godinu je to da se obnavlja ponovo zadobiveni logor, koji je dakle bio u rukama protivnika neko vrijeme.

G. 400/399. Veji se ne spominju. 398. g.p.n.e. imamo ponovo otvoren sukob pod zidinama opkoljenog grada, ovog puta s drugačijim ishodom nego dva prva:

"*Interim ad Veios terror multiplex fuit, tribus in unum bellis collatis. Namque eodem quo antea modo circa munimenta, cum repente Capenates Faliscique subsidio venissent, adversus tres exercitus ancipiti proelio pugnatum est. Ante omnia adiuvat memoria damnationis Sergi ac Vergini. Itaque e maioribus castris, unde antea cessatum fuerat, brevi spatio circumductae copiae Capenates, in vallum Romanum versos, a tergo aggrediuntur; inde pugna coepta ac Faliscis intulit terrorem, trepidantesque eruptio ex castris opportune facta avertit. Repulsos deinde insecuti victores ingentem*

ediderunt caedem. Nec ita multo post iam palantes, veluti forte oblatis, populatores Capenatis agri reliquias pugnae absumpsere. Et Veientium refugientes in urbem multi ante portas caesi, dum, prae metu ne simul Romanus irrumperet, obiectis foribus extremos suorum exclusere."

"Uzrok strahu pod Vejima u medjvremenu se umnogostručio, jer su se tri rata slila u jedan. Borba se naime povelala oko utvrda na isti način kao i ranije u izmjeničnoj bici protiv tri vojske, jer su Kapenjani i Faliski nenađano naišli u pomoć. Iznad svega je na pomoć bilo sjećanje na Sergijevu i Verginijevu osudu. Tako su čete, dovedene u malo vremena iz velikog logora, odakle se prije oklijevalo, napale s ledja Kapenjane okrenute prema rimskom nasipu, bitka koja je tamo započela, prestrašila je i Faliske, i dok su bili u pometnji, odbacila ih je pravovremena provala iz logora. Pobjednici su zatim načinili silan pokolj, slijedeći bjegunce. Nedugo nakon toga, kao srećom nanesen, uništiti su oni koji su pustošili kapensku zemlju preostale iz ove bitke koji su već besciljno lutali. Mnogi Vejenčani koji su bježali u grad pobijeni su pred vratima, kad su, spustivši vratnice, ostavili vani svoje zadnje bjegunce, bojeći se da s njima ne upadnu i Rimljani." (Liv. 5, 13)

Kako vidimo, Livije ovdje opet odvajala kapensku vojsku od faliskičke, ovog puta da uzveliča pobjedu, a ne da opravda poraz. Rim će sada uzastojati potpuno osamiti opsjednuti grad, lišiti ga hrane i posljednjih saveznika. Potit zauzima Falerije, a Kamilo, budući osvajač Veja, Kapenu. Prema tome, Veji više niti od nje ne mogu očekivati pomoć. Opisu pada slavnog etrurskog grada pristupaju već i elementi legende. Ug. 398. p.n.e. datira se čudo u Albanskom gaju, o kojem su i Delfi pitani za savjet:

"... Racus in Albano nemore, sine ullis caelestibus aquis causave qua alia, quae rem miraculo eximeret, in altitudinem insolitam crevit."

"... jezero u albanskom gaju nabujalo je do neuobičajene visine bez ikakve kiše ili drugog uzroka, koji bi pojavu učinio prirodnom." (Liv. 5, 15)

Delfi su odgovorili da će Rim osvojiti Veje tek kad višak vode iz albanskog jezera bude odveden da natapa rimska polja. To se poklapalo s izjavom jednog haruspeksa, uhvaćenog kod Veja, koji je objavio da će Rimljani nadvladati Vejenčane samo ako ispravnim postupkom odvedu višak albanske vode. Objasnjavao je zatim i kakav je svečani postupak pri tome. Tada mu je povjereni da se pobrine za albansko čudo i da pravim postupkom umiri bogove. (isp. Liv. 5, 15-17)

Dok je on to obavljao, izbio je 397. g.p.n.e. rat s Tarkvinijom. Pod Vejima se te godine nije događalo ništa osobito. 396. g.p.n.e. umjesto vojnih tribuna izabrana su tri interreksa, medju njima i Marko Furije Kamilo, smatra se da su pod njihovim nadzorom završeni radovi kod albanskog jezera.

Budući da kanal dug 2500 m vodi dan današnji iz blizine Castel Gandolfa, koji se izjednačuje s drevnom Albom Longom, do La Mole, i da je datiran u rano 4. st. p.n.e., s najvećim mogućim kolebanjem do 6. st. p.n.e. i jednim jedinim lukom iz 1. st. p.n.e., može se smatrati potvrđenim da je u vrijeme pada Veja Rim upoznao gradnju odredjene vrste kanala za navodnjavanje. Ovaj kanal nije, prema datacijama, nikako mogao pripadati Albi

Longi, razorenoj već u 7.st.p.n.e. Kako Livije kaže, u tu je vještinu Rimljane uputio jedan etrurski haruspeks, dakle zapravo znanstvenik. Zanimljivo je što se on prikazuje Vejenčaninom, a za vrijeme njegova rada, Rimom upravlja budući pobjednik Veja.

Početak 396. g. donio je najprije posljednje odbijanje Etrurije da uputi Vejima službenu vojnu pomoć. To je objašnjeno prodorom Gala. Zanimljiv je podatak da pomoć nisu tražili sami Veji, nego Kapenjani i Faliski. Rimljani su dakle toliko utvrdili opsadu, da Vejenčani više ne mogu iz grada. Sjetimo se da su još pred neko vrijeme mogli sklapati saveze, pa prema tome i dolaziti relativno lako u dodir s drugim plemenima. Etruščani su ipak odobrili dobrovoljački odaziv, a i to je već izazvalo strah u Rimu. Smjesta su izabrani novi vojni tribuni. Čini se da izbor nije bio pretjerano sretan, jer su dvojica od njih tako reći na prvom koraku doživjela poraz od Kapenjana i Faliska. I u gradu i u logoru mislilo se da dolazi vojska cijele Etrurije, te je nastala nečuvena pometnja. Kako se ta situacija razriješila, Livije ne navodi. Tek, slijedeći državni akt bilo je imenovanje diktatorom Marka Furija Kamila. Uz njega je zapovjednik konjice bio Publije Kornelije Scipion. Diktator nečuvenom brzinom učvršćuje položaj Rima: sokoli vojsku pod Vejima, novači pojačanja, dobiva pomoć Latina i Hernika, zavjetuje velike igre, obnovu i posvetu hrama Matris Matutae, sukobljuje se s Kapenjanima i Faliskima u Nepezinskom polju, izbacuje ih iz logora i odnosi silan plijen.

"Inde ad Veios exercitus ductus densioraque castella facta, et a procurationibus, quae multae temere inter murum ac vallum fiebant, edicto ne quis iniussu pugnaret, ad opus milites traducti. Operum fuit omnium longe maximum ac laboriosissimum cuniculus in arcem hostium agi coeptus. Quod ne intermitteretur opus neu sub terra continuus labor eosdem conficeret, in partes sex munitorum numerum divisit senae horae in orbem operi attributae sunt; nocte ac die numquam ante omissum, quam in arcem viam facerent."

"Zatim je vojska odvedena pod Veje, povećan je broj utvrda, vojnici su privedeni poslu od čestih i uzaludnih provala između nasipa i bedema naredbom da se nitko ne bije bez zapovijedi. Najveći i najteži rad bio je rov, započet u smjeru neprijateljske tvrđave. Da se posao ne bi prekidao i da neprestani napor pod zemljom ne dotuče iste ljude, Kamilo je kopače podijelio u šest grupa; svaka je redom radila po 6 sati; niti noću niti danju rad nije napuštan prije negoli je otvoren put u tvrđavu." (Liv. 5, 19)

Sada postaje jasnije zašto Livije nastoji uspostaviti usku vezu između proročanstava, vejskog haruspeksa - graditelja albanskog kanala i Marka Furija koji se upravo sprema da sličnim rovom zauzme njegov grad - Veje. Po tome gotovo ispada da je irigacioni kanal kod Albe Longe služio kao vojna vježba. To ne treba smatrati točnim. Dakako, začinjjen mitološkim motivima, taj spoj ima vanredno lijep književni učinak.

Bez sustezanja može se smatrati da su Rimljani, kao i ranije, i kod gradnje ovog kanala upotrijebili znanja svojih etrurskih susjeda, predstavljena njihovim znanstvenicima. Nije nužno da je radovima rukovodio upravo Vejenčanin.

S druge strane, najpovoljnije mjesto za rimski logor pod Vejima bilo je na sjeverozapadu grada. Tamo postoji tunel između Fosso Fermello i Fosso Piordo koji je bio dijelom zatrpan prilikom gradnje gradskih bedema. Schullard (v. popis literature) smata da su Rimljani čistili neki stari kanal i da nisu kopali novi u tako kratkom vremenskom roku. On misli da se radi upravo o spomenutom tunelu. U tom je slučaju očito da su Rimljani morali dobiti obavijesti od nekog mještanina, no tu anonimnu osobu ne treba povezivati pod svaku cijenu s graditeljem albanskog kanala.

Kako bilo da bilo, kad je bio siguran da će Veji pasti, Kamilo je obavijestio senat, te su u logor došli oni koji su željeli sudjelovati u pljački.

"Cuniculus, delectis militibus eo tempore plenus, in aedem lunonis, quae in Veientana arce erat, armatos repente edidit, et pars aversos in muris invadunt hostes, pars claustra portarum revellunt, pars, cum ex tectis saxa tegulaeque a mulieribus ac servitiis iacerentur, inferunt ignes. Clamor omnia variis terrentium ac paventium vocibus, mixto mulierum ac puerorum ploratu complet. Momento temporis, delectis ex muro undique armatis patefactisque portis, cum alii agmine irruerunt, alii desertos scandent muros, urbs hostibus impletur; omnibus locis pugnatur; deinde, multa iam edita caede, serescit pugna, et dictator praecones edicere iubet, ut ab inermis abstinenceatur. Is finis sanguinis fuit. Deinde inermes coepti, et ad praedam miles permissu dictatoris discurrit. Quae cum ante oculos eius aliquantum spe atque opinione maior maiorisque pretii rerum ferretur, dicitur manus ad caelum tollens precatus esse, ut, si cui deorum hominumque nimia sua fortuna populique Romani videretur, ut eam invidiam lenire quam minimo suo privato incommodo publicoque populi Romani liceret. ... Atque illa dies caede hostium ac direptione urbis opulentissimae est consumptus."

"Rov, prepun u tom času odabranih vojnika, nenadano izriaga oružanike u Junonin hram na vejenčanskoj tvrđjavi. Dio ih napadne neprijatelje po zidinama, okrenute ledjima, dio otkida zasune s vrata, a dio podmeće vatru, jer žene i posluga bacaju kamenje i crepove s krovova. Vika sve ispunja glasovima onih koji siju strah i onih koji se boje, te plačem žena i djece. U jednom se trenu grad ispunja neprijateljem, jer su oružanici pobacani sa zidova i vrata pootvarana, pa jedni kuljaju u četama, a drugi se uspinju praznim bedemima. Na svakom se mjestu vodi borba. Zatim, nakon velikog pokolja, oslabi bitka i diktator daje po glasnicima zapovjediti neka se poštede nenaoružani. To je bio kraj prolijevanju krvi. Zatim su se počeli predavati oni bez oružja, a vojnici su se rastrčali u pljačku s dozvolom diktatora. Kad je pred njegove oči donošen plijen, daleko veći od svake nade i predodžbe i sas tavljen od predmeta najveće vrijednosti, Kamilo se, vele, podigavši ruke k nebu, pomolio da bude dozvoljeno da on plati što manjom vlastitom, a Rim što manjom javnom nevoljom, ublaženje božje ili ljudske zavisti, ako se kome učini odveć velikom sreća njegova ili rimskog naroda. ... Čitav je taj dan utrošen na pokolj neprijatelja i na pljačku prebogatog grada." (Liv. 5, 21)

Slijedeći dan prodani su zarobljenici.

"Cum iam humanae opes egestae a Veis essent, amoliri tum deum dona ipsosque deos, sed colentium magis quam rapientium modo, coepere. Namque delecti ex omni exercitu iuvenes, pure lautis corporibus, candida veste, quibus deportanda Romam regina Iuno adsignata erat, venerabundi templum iniere, primo religiose admoventes manus, quod id signum, more Etrusco, nisi certae gentis sacerdos adtractare non esset solitus. Deinde cum quidam, seu spiritu divino tactus, seu iuvenali ioco "Visne Romam ire, Iuno?" dixisset, adnuisse ceteri deam conclamaverunt. Inde fabulae adiectum est vocem quoque dicentis velle auditam; motam certe sede sua parvi molimenti adminiculis, sequentis modo accepimus levem ac facilem translatu fuisse, integramque in Aventinum, aeternam sedem suam, quo vota Romani dictatoris vocaverant, perlatam ubi templum ei postea idem qui voverat Camillus dedicavit.

Hic Veiorum occasus fuit, urbis opulentissimae Etrusci nominis, magnitudinem suam vel ultima clade indicantis, quod decem aestates hiemesque continuas circumsessa, cum plus aliquanto cladum intulisset quam accepisset, postremo, iam fato quoque urgente, operibus tamen, non vi expugnata est."

"Kad su već Veji bili lišeni ljudskog bogatstva, Rimljani su tada započeli opasno odnošenje božjih darova i samih bogova, no više kao štovatelji nego kao otimači. Odabrani mladići iz čitave vojske kojima je određeno da prenesu u Rim kraljicu Junonu, tijela očišćenih ljevanicama, u bijeloj odjeći stupili su u dubokom poštovanju u hram, pružajući najprije ruke u pobožnom strahu, jer po etrurskom običaju samo je svećenih iz određena roda smio dodirivati taj kip. Kad je zatim netko, potaknut bilo božanskim nadahnućem, bilo mladenačkom šaljivošću, rekao "Želiš li ići u Rim, Junono?", ostali su povikali da je božica potvrdila glavom. Priči je zatim dodano da su čuli i glas kako kaže da hoće. Sigurno je da su je s njena mjesta podigli s malo napora, a čuli smo da je pri prijenosu bila lagana i nije bilo nepravilnosti, kao da slijedi Rimljane, i bez povrede je donesena na Aventin, svoje vječno sjedište, kamo su je dozvali zavjete rimskog diktatora i gdje joj je kasnije isti Kamilo koji se zavjetovao, podigao hram.

To je bio pad Veja, najbogatijeg etrurskog grada, koji kao da je i svojim posljednjim porazom potvrdio svoju veličinu, jer je bio opsjedan neprekidno deset ljeta i deset zima, jer je više poraza zadao no primio, a ipak je napokon, kad mu je već dospio i sudjeni dan, bio zauzet varkom, a ne silom." (Liv. 5,22)

Moćni i bogati susjed nije u očima Rimljana bio samo suparnik u vlasti nad prometnicama duž Tibera, niti samo prva prepreka koju treba svladati da bi se pošlo na Etruriju.

Poznat po svojoj umjetnosti, glasovit bogatstvom, lijepo izgrađen, dobro smješten i utvrđen grad na dohvatu ruke ličio je raskošnom sočnom plodu. Jasno je kakav je to izazov morao biti onoj strani rimskog mentaliteta koja će kasnije dovlačiti božje kipeve iz Grčke i Egipta. Vejski su bogovi prvi iskusili tu sudbinu.

Već razoreni i zauzeti Veji još su uvijek budili u Rimljanima takve apetite. Livije donosi vijest (5,24) da je g. 395. predložena seoba čitavog Rima ili bar dijela pučana i senata u Veje. Nakon teške svadje zakon o tome nije donesen. Nije teško shvatiti kako je Rim gledao Veje dok su još bili u punom sjaju, ako su i zauzeti pobudjivali ovakve misli.

No činjenica je da Veji nipošto nisu poput zrele kruške čekali da padnu Rimu pred noge, već su se i te kako borili, često imali inicijativu i odnosili pobjede, zadavali upornom protivniku mnogo nevolja.

Otpribliže 350 godina neprekidnih sukoba jasan su dokaz za to. Čak niti pero rimskog pisca nije moglo prikriti junaštvo i žilav otpor Vejenćana, premda je vično takvu poslu. Do danas u povijesti izaziva čudjenje slika Etrurije koja pada gotovo bez otpora pred silovitim zamahom Rima. Izvori iz kojih tu sliku dobivamo uglavnom su rimski.

Događaji oko Veja daju posve različit dojam. Zato se može pretpostaviti da se Livije služio i etruskim izvorom, možda čak iz roda epske poezije, na što upućuju mitološki elementi, slike pojedinačnog junaštva u borbi, vanredno dramatičan opis razaranja grada, paralela s Trojom, i napokon, završna riječ - pohvala Vejima.

No ono što se ne može pripisati etruskom izvoru, činjenica je, koja proizlazi iz Livijeva teksta, da se rimska vojna vještina čeličila na Vejima. Naveli smo bar pet važnih novina u ratovanju, uvedenih za borbe s Vejima.

Rimskoj su vojnoj vještini, znamo, iste te metode bile dovoljne da osvoji svijet. Ako su joj bile neophodne da osvoji Veje, a to nam Rim preko Livija priznaje, ne svjedoči li to doista rječito o veličini, junaštvu i upornosti odličnog etruščanskog protivnika?

KRONOLOGIJA PO LIVIJU

753. g.p.n.e. osnutak Rima
prije 716. g.p.n.e. napada Fidena, Romul provaljuje u nju, Vejenćani prodiru u rimsko područje, Romul pobjedjuje pod Vejima, sklopljen je mir na sto godina i Vejenćanima oduzet dio zemljišta - I sukob
između 673. i 641. g.p.n.e. Fidena je kolonija Rima, otpada, Vejenćani dolaze pod nju s vojskom, Tulo Hostilije je na sastavcima - II sukob
između 641. i 617. g.p.n.e. Anko Marcije, Veji gube Mezijsku šumu, vlast Rima proširena do mora, osnovana Ostija - III sukob
između 579. i 535. g.p.n.e. Servije Tulije, pobjeda nad Vejenćanima i ostalim Etruščanima - IV sukob
509. g.p.n.e. Vejenćani i Tarkvinijci na rimskom teritoriju, povlače se, Publikola odlazi u rat protiv Vejenćana
483. - 474. g.p.n.e. V sukob

483. g.p.n.e. počinje rat s Vejima
482. g.p.n.e. Vejenčani na rimskom zemljištu, ugrožavaju Rim, novačenje, Fabije natjera Vejenčane u bijeg
481. g.p.n.e. ratne pripreme u Rimu
480. g.p.n.e. teška rimska pobjeda uz gubitak oba konzula
479. g.p.n.e. pobjeda Vejenčana, nastavak pljački na rimskom području, Fabijevci zauzimaju položaj na Kremeri, borbe, mir na traženje razbijenih Vejenčana, nastavak borbi
477. g.p.n.e. pada posada Kremere, Vejenčani zauzimaju Janikul, prelaze Tiber, borbe kod hrama Nade i Kolinskih vrata
476. g.p.n.e. pada vejenčanska posada Janikula
475. g.p.n.e. pobjeda Rima pod Vejima nad Vejenčanima i Sabincima
474. g.p.n.e. mir na 14 godina
437.-435. g.p.n.e. VI sukob
437. g.p.n.e. otpada Fidena, ubojstvo poslanika, teška bitka s ove strane Aniena, izbor diktatora Mamerka Emilija, bitka s fidenske strane, pogibija Tolumnijeva, spolia opima Aulo Kornelija Kosa, vojničkog tribuna
436. g.p.n.e. pljačke po vejenčanskom teritoriju
435. g.p.n.e. Fidenjani pljačkaju Rimljane, vojska i fidenska vojska pred Kolinskim vratima, diktator Aulo Servilije razbija Etruščane nedaleko Nomenta, zauzeće Fidene rovom
434. g.p.n.e. Veji traže pomoć Etrurije
428.-426. g.p.n.e. VII sukob
428. g.p.n.e. konzul Aulo Kornelije Kos, Vejenčani i Fidenjani provaljuju na rimsko zemljište, povećan broj kolona u Fideni
427. g.p.n.e. uzaludno izaslanstvo fecijala
426. g.p.n.e. Aulo Kornelije Kos tribunus militum consulari potestate, poraz Rima pod Vejima, diktatura Mamerka Emilija, Kos je zapovjednik konjice, ubojstvo kolona u Fideni, Mamerko zauzima Fidenu
407. g.p.n.e. fecijali poslani u Veje, ali na traženje Vejenčana neprijateljstva još ne počinju
406-396. g.p.n.e. VIII sukob
406. g.p.n.e. povod ratu je oholi odgovor vejskog senata, vojska se počinje plaćati, kreću pod Veje
405. g.p.n.e. prva opsada Veja
404. g.p.n.e. rat s Volščanima, opsada slabi
403. g.p.n.e. pobjeda nad Volščanima, povećava se broj vojnih tribuna, Veji biraju kralja, grade se zimovališta, provala iz Veja i razaranje bojnih postrojenja pod gradom, uvođi se služba na vlastitom konju
402. g.p.n.e. Faliski dolaze pod Veje - Rimljani gube mali logor
401. g.p.n.e. Rimljani ponovo zadobivaju i obnavljaju mali logor
398. g.p.n.e. Faliski dolaze pod Veje, poraženi su, čudo u Albanском gaju

397. g.p.n.e. saniranje Albanskog jezera, rat s Tarkvinijom
396. g.p.n.e. kraj radova kod Albanskog jezera, skupština u svetištu
Voltumne posljednji put odbija pomoć Vejima, Marko
Furije Kamilo diktator, Publije Kornelije Scipion za-
povjednik konjice, zauzeće Veja

Bruna Kuntić-Makvić

Literatura:

- H.J.Müller: T. Livi Ab urbe condita libri 3 - 5, Berlin Weidmannsche
Buchhandlung 1900.
- Eugene Lasserre: Tite - Live, Histoire romaine, tome deuxième, Paris,
Classiques Garnier, 1947.
- Tito Livio: Il libro I delle storie, Milano - Roma - Napoli - Città di Castello,
Società editrice Dante Alighieri, 1965.
- Tito Livio: Il libro II delle storie, Milano - Roma - Napoli - Città di Castello,
Società editrice Dante Alighieri, 1966.
- H.H. Scullard: The Etruscan cities and Rome, Thames and Hudson, 1967.
- Francesca Boitani, Maria Cataldi, Marinella Pasqualucci, Filippo Coarelli:
Le Città etrusche, Arnoldo Mondadori, 1967.
- Attilio Gaudio: Les Étrusques, Marabout Université, 1969.
- Salvatore La Rocca: Eutropio, Breviario di storia romana, libro I, Sormani,
Roma

RÉSUMÉ

- 753.a.J.-C. la fondation de Rome
avant 716.a.J.-C. l'attaque de Fidène, l'irruption de Romulus dans
Fidène, l'irruption des Véiens dans le territoire ro-
main, Romulus victorieux, la paix de cent ans, les
Véiens ont perdu une partie du territoire - premier
conflit
- entre 673. et 641 .a.J.-C. Fidène colonie romaine, la défection de Fidène,
l'armée véienne sous Fidène, Tullus Hostilius sur les
confluents du Tibre et de l'Anienne - deuxième con-
flit
- entre 641 . et 617. a.J.-C. Ancus Martius, la perte de la forêt de Mesia
véienne, domination de Rome étendue jusqu'à la mer,
la fondation de l'Ostia - troisième conflit
- entre 579. et 535. a.J.-C. Servius Tullius, la victoire sur les Véiens et les
autres Étrusques - quatrième conflit
- 509.a.J.-C. les Véiens et les Tarquiniens sur le territoire romain,
leur retraite, Publicola part pour la guerre contre les
Véiens
- 483-474.a.J.-C. cinquième conflit
483.a.J.-C. la guerre éclate
482. a.J.-C. les Véiens sur le territoire romain, menacent Rome,
dilectus, Fabius disperse les Véiens
- 481 .a.J.-C. les préparations pour la guerre dans Rome
480. a.J.-C. victoire difficile de Rome, perte des consuls
479.a.J.-C. Véiens victorieux, les déprédations sur le territoire
romain, les Fabius établissent un poste fortifié au bord de
la Cremera, luttes, les Véiens demandent la paix,
luttes
477. a.J.-C. les Fabius tués, les Véiens sur le Janicule, le passage
du Tibre par les Véiens, les luttes chez le temple de
Spes et à la porte Colline
476. a.J.-C. les Véiens perdent le Janicule
475. a.J.-C. Rome victorieuse sous les Vei et sur les Véiens et sur
les Sabins
474. a.J.-C. la paix conclue pour quatorze ans
437-435.a.J.-C. sixième conflit
437. a.J.-C. la défection de Fidène, le meurtre des ambassadeurs,
une lutte très dure sur la côté romaine de l'Anienne,
Mamercus Aemilius dictateur, la lutte sur la côté fi-
dénate, la mort de Tolumnius, spolia opima consacrés
par Aulus Cornelius Cossus, tribun militaire
436. a.J.-C. les déprédations sur le territoire véien
435. a.J.-C. les Fidénates s'attaquent aux Romains, l'armée unie
des Véiens et des Fidénates devant la porte Colline,
Aulus Servilius dictateur disperse les Étrusques non
loin du Nomente, la prise de Fidène par le cunicule

434. a. J.-C. les Vei cherchent l'aide de l'Etrurie
428-426. a. J.-C. septième conflit
428. a. J.-C. Aulus Cornelius Cossus consul, l'irruption des Véiens et des Fidénates dans le territoire romain, le nombre des colons de Fidène s'accroît
427. a. J.-C. la vaine délégation des féciaux romains
426. a. J.-C. Aulus Cornelius Cossus tribun militaire consulari potestate, la défaite de Rome sous les Vei, Mamercus Aemilius dictateur, Aulus Cornelius Cossus maître de la cavalerie, le meurtre des colons dans Fidène, prise de Fidène par Mamercus
407. a. J.-C. les féciaux envoyés à Vei, la guerre ne commence pas encore, ce qui est obtenu par les Véiens
- 406.-396. a. J.-C. huitième conflit
406. a. J.-C. la guerre est provoquée par une réponse orgueilleuse du sénat véien, l'armée devient mercenaire, les Romains partent contre les Vei
405. a. J.-C. premier siège des Vei
404. a. J.-C. la guerre avec les Volsques, le siège faiblit
403. a. J.-C. la victoire sur les Volsques, le nombre des tribuns militaires s'accroît, les Véiens choisissent un roi, les Romains construisent des baraquements d'hiver, les Véiens font une sortie hors de la ville et détruisent les machines de guerre, les citoyens romains viennent pour la première fois au combat sur leurs propres chevaux
402. a. J.-C. les Falisques sous les Vei, les Romains perdent le petit camp
401. a. J.-C. les Romains reconstruisent le petit camp
398. a. J.-C. les Falisques sous les Vei, vaincus, le miracle dans le bois d'Albe
397. a. J.-C. la drainage du lac Albain, la guerre avec la Tarquinie
396. a. J.-C. la fin des travaux sur le lac Albain, l'Assemblée étrusque dans le sanctuaire de Voltumne refuse d'aider les Véiens, Marcus Furius Camillus dictateur, Publius Cornelius Scipio maître de la cavalerie, la prise et la déprédation des Vei